

Gemeentelijk monumentenbeleid

DOOR H. P. R. ROSENBERG*

In de periode van economische groei na de oorlog beheerste grootschaligheid in veel gevallen het denken van stadsbestuurders en stedenbouwers. Ook in Den Haag was dit waarneembaar: de monumenten en stedenbouwkundig waardevolle historische structuren kregen niet altijd de aandacht die zij verdienden.

Delen van de oude stad binnen de singelgrachten werden aan verval en kaalslag prijsgegeven, zoals Centrum-Zuid, het Spuikwartier en Kortebos. Aan de eens zo vorstelijke Bezuidenhoutseweg moest de bebouwing die het bombardement van 1945 overleefd had, plaats maken voor het nieuwe station Den Haag Centraal en kantoren. Hetzelfde ging zich o.a. voordoen aan de 19de-eeuwse Koninginnegracht waar de afbraak ten behoeve van kantoren langzaam voortkroop in de richting Scheveningen.

In 1966 stelde de minister van C.R.M. de monumentenlijst voor Den Haag vast en in 1971 werden vier beschermde stadsgezichten aangewezen, maar de gemeentelijke monumentenverordening, van kracht geworden in 1920 waarmee Den Haag op het gebied van de monumentenbescherming voorop gelopen had, werd in 1969 buiten werking gesteld. Evenals veel andere gemeenten achtte de residentie haar architectuur-historisch bezit door de rijksmonumentenlijst voldoende beschermd.

KENTERING

In de jaren zeventig kwam de kentering. De bevolking in verschillende wijken ging met élan ijveren voor het behoud van identiteit en leefbaarheid, daarin gesteund en gestimuleerd door de Vereniging Die Haghe en de 'Vrienden van Den Haag'. Het besef brak door dat Den Haag, met zijn rijk bezit aan bouwkunst in nagenoeg alle stijlen tussen romano-gotiek en functionalisme en zijn karakteristieke woonwijken uit de tweede helft van de vorige en de eerste dertig jaar van deze eeuw, tot de belangrijkste monumentensteden in ons land behoort. In het Monumentenjaar 1975 voltooide de gemeente de kostbare en met veel zorg uitgevoerde restauratie van het Oude Stadhuis aan de Groenmarkt. Het jaar daarop bracht een door B en W ingestelde stuurgroep de nota 'Zicht op stadsgezicht en monument' uit, waarin de aanzetten werden gegeven tot een actief gemeentelijk monumentenbeleid. In oktober 1977 ging het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg van start, ondergebracht bij de secretarie afdeling Openbare Werken, Verkeer en Vervoer. Aanvankelijk bemand door slechts twee ambtenaren, telt het bureau thans zeven medewerkers: twee bouwkundigen, twee kunsthistorici, de stadsarcheoloog, een jurist en een administratief medewerkster.

In 1978 en 1980 wees de gemeenteraad respectievelijk het gebied 'Oude Molstraat en omgeving' en 'Prinsegracht en omgeving'

Foto boven: Deze luchtfoto van het beschermde stadsgezicht Willemspark en omgeving toont hoe de boombeplanting in de beschermde stadsgezichten een belangrijke rol kan spelen. In de jaren zestig van de 19de eeuw verzezen rond het Plein 1813, de Alexanderstraat en de Sophialaan de statige herenhuizen in eclectische trant, die thans als monument beschermd zijn. De bomen rond het plein, langs de Sophialaan en in de tuinen vormen een essentieel onderdeel van deze monumentale stedenbouwkundige aanleg.

Foto onder: Nassauplein 13-16. Herenhuizen in eclectische stijl, gebouwd 1879-1880. Alle panden aan dit plein staan op de gemeentelijke monumentenlijst.

Foto's: Dienst voor de Stadsontwikkeling, Den Haag.

*) drs. H. P. R. Rosenberg, Hoofd van het gemeentelijk Bureau Monumentenzorg te Den Haag

De Passage (tussen 1883 en 1885, ontwerp H. Westra jr.), een met gietijzer en glas overdekte winkelstraat. Deze is het laatste overgebleven voorbeeld in Nederland van de winkelpassages die in de tweede helft van de 19de eeuw in de grote Nederlandse steden werden gebouwd.
Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.

bied Prinsegracht-Laan-Westende en een deel van de binnenstad richting Noordeinde.

PERIODE NA 1850

In het kader van de uitvoering van de gemeentelijke monumentenverordening werden in 1982 ruim 170 panden aan de Koninginnegracht, het Nassaplein en de Surinamestraat op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst. Het gaat hier in hoofdzaak om ensembles uit de jaren zeventig en tachtig van de 19de eeuw, bestaande uit herenhuisen en eclectische en neorenaissance-stijl. Elk pand afzonderlijk voldoet aan de criteria die de verordening stelt, maar de intrinsieke waarde ervan wordt nog versterkt door het karakteristieke en goed bewaarde ensemble waarvan het deel uitmaakt. Men zou hier kunnen spreken van een soort 'pluswaarde' die de individuele monumentwaardigheid van de panden onderstreept. Het is een eerste selectie uit de inventarisatie van het architectuurbezit van Den Haag uit de periode na 1850. Hier en daar zijn, ook door op het gebied van de monumentenzorg deskundigen, bezwaren geuit tegen dit gemeentelijk beleid. Het beschermen van grote aantallen panden in de waardevolle 19de-eeuwse en vroeg-20ste eeuwse wijken zou een uiting zijn van een zeker cultuurpessimisme en blemmerend werken ten opzichte van nieuwe ontwikkelingen. Dit verwijt is naar mijn mening niet terecht. Het gaat er om, greep te krijgen op het transformatieproces in de stad, teneinde de identiteit van het stadsbeeld en cultuurhistorische waarden veilig te stellen. De ensemblewaarde van wijken als Willemspark en omgeving, Zeeheldenkwartier en Belgisch Park, waar bebouwing, stedebouwkundige structuur en beplanting een beeld opleveren, dat in iedere wijk van een geheel eigen schoonheid en karakter is, wordt grotendeels bepaald door reeksen huizen in de neostijlen of in de typisch Haagse overgangsstijl tussen neorenaissance, Art Nouveau en de stijl van Berlage. De beste waarborg voor het behoud geeft individuele be-

aan tot rehabilitatiegebieden overeenkomstig de richtlijnen in de brochure 'Hersteld verleden van dorpen en steden'. Bij het ministerie van CRM werd in 1980 een uitbreiding van de beschermde stadsgezichten aangevraagd, waardoor o.m. de Prinsegracht (het gebied tussen de reeds beschermde gezichten 'Binnenhof en omgeving' en 'Willemspark') en de Koninginnegracht als historische structuren aangemerkt zullen worden.

Het bestemmingsplan-Willemspark is vastgesteld, aan de andere drie wordt nog gewerkt. Ook waardevolle wijken uit het vierde kwart van de 19de eeuw kregen hun be-

stemmingsplan: Archipelkwartier. Van Stolkpark en Duinoord, evenals Centrum-Zuid, het 17de-eeuwse stadsdeel ten zuiden van de as Prinsegracht-Grote Marktstraat, dat een aantal jaren geleden nog vrijwel als verloren beschouwd werd.

Belangrijke taken van het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg zijn de uitvoering van de Monumentenverordening 's-Gravenhage - van kracht geworden op 29 juli 1981 - en de voorbereiding en uitvoering van het 'Meerjarenprogramma voor restauratie van woonhuispanden met waarde als monument'. Deze eerste fase omvat o.a. het ge-

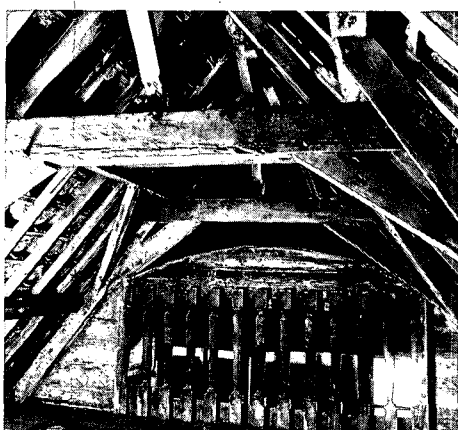

Foto geheel links: Het pas op de ontwerplijst van beschermde monumenten geplaatste complex 'De Papaverhof', gebouwd door Jan Wils in 1920-1921, is belandrijk als middenstandswoningbouw rond een plantsoenaanleg die deel uitmaakt van de architectonische conceptie. Het is een vroeg voorbeeld van de Nieuwe Zakelijkheid, sterk beïnvloed door Frank Lloyd Wright en de Stijl.

Foto links: Nobelstraat 1a/1b. De laat-16de-eeuwse kapconstructie van het Huis Pynsen met de zolderschuilkerk die hier in de 17de eeuw door de Jezuïeten werd ingericht. Dit huis, eigendom van de Stichting 'Monumentenfonds Den Haag en omgeving', is thans in restauratie.

Foto's: Dienst voor de Stadsontwikkeling, Den Haag.

scherming per pand door plaatsing op de monumentenlijst – uiteraard op grond van vrij strenge selectienormen – waar nodig gekoppeld aan het beschermde stadsgezicht, dat de basis kan zijn voor bestemmingsplannen waarin de karakteristieken van bebouwing en stedenbouwkundige structuur beter beschermd kunnen worden dan in normale bestemmingsplannen. Het op grond van de eerste inventarisaties genoemde aantal van ca. 4000 panden is indicatief; een gedeelte daarvan zal 'normgevend' moeten zijn voor stringente regelingen in bestemmingsplannen. In verband hiermee wordt op het ogenblik gewerkt aan een aanvulling van de Monumentenverordening 's-Gravenhage, die het mogelijk moet maken dat ook de gemeente beschermde stadsgezichten aanwijst. Van bevestiging kan daarbij, zoals bekend, geen sprake zijn, wel zullen de karakteristieken van het ensemble bepalend zijn voor de verschijningsvorm van de 'nieuwbouw'.

JONGERE BOUWKUNST

De plaatsing van panden op de gemeentelijke lijst is gerelateerd aan het jaarlijkse budget dat voor de onderhoudssubsidie – overigens een unicum in de gemeentelijke monumentenzorg – beschikbaar is. Het ziet er, in het licht van de decentralisatievoornemens bij het Rijk, naar uit dat de bescherming van de jongere bouwkunst in Den Haag voor het overgrote deel een taak voor de gemeente zal worden. Niettemin zijn in 1982 vier 'topstukken' uit deze categorie op de artikel 8-lijst van het Rijk geplaatst: de Passage (1882-1885), De Koninklijke Stallen (1876-1878), Duikers Nirwanafat (1927-1930) en de Rudolf Steinerkliniek van Jan Buijs (1926-1928). In februari 1983 volgden de Papaverhof van Jan Wils (1920-1922), de Torengarage (1930) en het gebouw van de Volharding van Buijs (1927-1928).

SERIE RESTAURATIES

In de laatste twintig jaar hebben in Den Haag talrijke restauraties plaatsgevonden, waarbij het Rijk, de gemeente of particulieren de opdrachtgevers waren. Het Rijk restaureerde de paleizen Huis ten Bosch en Noordeinde (Oude Hof), het 17de-eeuwse huis Wederholt op het Buitenhof (sinds de restauratie 'Vijverhof' genaamd en in gebruik bij de Tweede Kamer), het v.m. ministerie van Koloniën (voltooid in 1860 naar ontwerp van W. N. Rose), de Gevangenpoort en de huizen Van Wassenaer-Obdam, Van der Meyle en Van Oldenbarnevelt aan de Kneuterdijk, waarin de Raad van State wordt gehuisvest. Momenteel wordt van rijkswegen gewerkt aan het Mauritshuis, terwijl het herstel en de aanpassing ten behoeve van de huisvesting van de Hoge Raad wordt voorbereid voor het vroegere paleis Huguetaan aan het Lange Voorhout (voorheen Koninklijke Bibliotheek).

Eind 1982 kwam het herstel van het Huis Clingendael gereed, waarin enkele instituten op het gebied van de Atlantische samenwerking gehuisvest werden. De waarde van dit

landhuis, dat in oorsprong dateert uit de 17de eeuw, maar in de 18de en vooral 19de eeuw sterk verbouwd en uitgebreid werd, ligt voornamelijk in de uitwendige verschijning als 'pièce-de-milieu' in het fraaie park.

Bijna alle als monument beschermde kerken ondergingen intensieve restauraties, de gemeente herstelde het Oude Stadhuis aan de Groenmarkt en de 18de eeuwse molen 'De Korenaer' in Loosduinen.

'Stadsherstel Den Haag en omgeving N.V.' restaureerde in samenwerking met de gemeente zes historische panden aan de Oude Molstraat, die in mei 1982 gereed kwamen. Hiermee werd in feite een begin gemaakt met de uitvoering van het bovengenoemde Meerjarenprogramma voor restauraties van woonhuispanden met waarde als monument, waarin de ministeries van W.V.C. en V.R.O.M. in het kader van de gecombineerde regeling financiële steun geven. Deze dagen komt ook het omvangrijke project Boterwaag en omgeving aan de Prinsegracht op de hoek van de Grote Markt gereed. In de Boterwaag zelf, het huis Luchtenburch en het v.m. 'Stukken-Boterhuis', alsmede in een aantal andere panden die tot dit in hoofdzaak 17de-eeuwse complex behoren zijn ruim zeventig wooneenheden voor een- en tweepersoonshuishoudens gerealiseerd. Architect G. Prins uit Amsterdam had de leiding van dit omvangrijke stuk stadsvernieuwing, dat tevens een aanzienlijke bijdrage levert aan het streven de bewoning in de binnenstad te bevorderen.

In april neemt de restauratie van het pand Nobelstraat 1a/1b een aanvang. Hier restaureert de 'Stichting Monumentenfonds Den Haag en omgeving', die al eerder het herstel van het Spinozahuis aan de Paviljoensgracht voor haar rekening nam, een der oudste woonhuizen van Den Haag, het vroegere huis 'Pynsen' dat in hoofdzaak in zijn huidige vorm dateert uit de tweede helft van de 16de eeuw, maar waarvan sommige onderdelen nog laat-15de-eeuws kunnen zijn. Het huis bezit o.a. rijk gebeeldhouwde renaissance balkconsoles en onder de 16de-eeuwse kapconstructie een zolderschuilkerk uit de 17de eeuw. Oorspronkelijk had het huis een voorplein (basse-cour), maar hierop verrees in de 18de eeuw een nieuw voorhuis in Lodewijk XIV-stijl, dat mede in de restauratie betrokken zal worden.

Het ontwerp voor deze restauratie wordt geleverd door architect J. Walraad te Brielle. De gemeente heeft thans in uitvoering de restauratie van de 17de-eeuwse, door Arent van 's-Gravesande gebouwde St. Sebastiaansdoelen aan de Korte Vijverberg. Het herstel van het exterieur is nagenoeg gereed.

Ook het uit 1732 daterende Oude Mannenhuis aan de Oude Molstraat wordt door de gemeente gerestaureerd en aangepast voor de huisvesting van studenten van het Institute of Social Studies. De gaaf bewaarde regentenzaal met geschilderde wandbespanningen en Lodewijk XVI meubilair wordt zorgvuldig hersteld en krijgt een goede bestemming ten behoeve van Stadsherstel.

De gemeente heeft verder in voorbereiding het herstel van de vermoedelijk 17de-eeuwse Laak- of Galgemolen aan de Trekvlief en het in 1662 gebouwde Korenhuis aan de Prinsegracht. Aan dezelfde gracht komt dezer dagen de restauratie van het door Pieter Post omstreeks 1660 gebouwde Hofje van Nieuwkoop gereed, terwijl het herstel van het Huis Dedel uit 1642, Prinsegracht 15, in uitvoering is. Dit belangrijke woonhuis met zijn gevel in de stijl van Hollandse Classicisme bezit een 18de-eeuws trappenhuis dat tot de rijkste voortbrengels van de Lodewijk XV stijl in ons land behoort.

In Scheveningen, waar al in de jaren zeventig het Kurhaus een ingrijpende restauratie en aanpassing – neerkomend op gedeeltelijke herbouw – onderging, is thans het herstel van het Paviljoen van Wied begonnen. Dit, in 1827 naar ontwerp van A. Noordendorp opgetrokken gebouw met zijn zuilenfront en zaal met fraai Empirestucwerk, is een der weinige in Den Haag overgebleven voorbeelden van neoclassicistische architectuur. Het is in gebruik als buitensociëteit van de Nieuwe of Litteraire Sociëteit 'De Witte'. Aan de Elandstraat is de eerste fase uitgevoerd in de restauratie van de kerk van O.L. Vrouw Onbevleed Ontvangen, gebouwd in 1891-1892 door de Cuyperleerling Nicolaas Molenaar en een der belangrijkste neogotische kerken in ons land. De leibedekking op de beide torenspitsen werd weer aangebracht en de bekappingen van het kerkgebouw werden waterdicht gemaakt.

Literatuur

'Zicht op stadsgezicht en monument, nota over het Haagse monumentenbeleid'. Afdeling Voorlichting Gemeente 's-Gravenhage, 1976.

'Zicht op stadsgezicht en monument 2'. Gem. Bureau Monumentenzorg, in samenwerking met Afdeling Voorlichting Gemeente 's-Gravenhage, 1980.

G. W. van Herwaarden: 'Nieuw monumentenbeleid in Den Haag, aantekeningen bij de nota 'Zicht op stadsgezicht en monument 2' in: Bulletin Kon. Ned. Oudheidkundige Bond 1981, 233-244.

Het Huis Dedel, Prinsegracht 15, dateert uit 1642 en is een uiting van het barok classicisme. Het interieur bevat o.m. een bijzonder rijk trappenhuis met stucwerk in Lodewijk XV stijl. Een restauratie wordt thans in fasen uitgevoerd.
Foto: Jelle Hellinga.

